

9. *Колот А.М.* Організаційно-економічний механізм регулювання доходів працюючих: шляхи вдосконалення // Україна: аспекти праці. — 2003. — № 2.

10. *Лагутін В.Д.* Про теоретико-методологічні засади дослідження оплати праці // Україна: аспекти праці. — 2010. — № 3.

11. *Павловська Н.О.* Вдосконалення державного та колективно-договірного регулювання оплати праці // Україна: аспекти праці. — 2003р. — № 5.

12. *Савченко В.А.* Розвиток персоналу: підручник К.: КНЕУ, — 2007. — 356 с.

13. Соціалізація відносин у сфері праці в контексті стійкого розвитку: монографія. / А.М. Колот, О.А.Грішнова, О.О. Герасименко та ін. за наук. ред. доктора економічних наук, професора А.М. Колота. — К.: КНЕУ, 2010. — 348 с.

14. *Шевченко Л.С.* Ринок праці: сучасний економіко-теоретичний аналіз: монографія / Національна юридична академія України ім. Ярослава Мудрого. — Х.: Видавець ФО-П Вапнярчук Н.М., 2007. — 335 с.

15. *Шевченко Л.С.* Соціальні ризики та соціальна безпека праці: монографія / Національна юридична академія України ім. Ярослава Мудрого. — Х.: Право, 2009. — 278 с.

Статтю подано до редакції 20.07.11 р.

УДК: 08.01.04.330.332(447.82)

Г.І. Башнянин, д-р екон. наук, професор, завідувач кафедри економічної теорії Львівської комерційної академії,
Б.М. Шевчик, канд. екон. наук., доцент кафедра економічної теорії Львівської комерційної академії

ЕКОНОМІЧНЕ МИСЛЕННЯ В УМОВАХ СОЦІОКУЛЬТУРНИХ ФЛУКТУАЦІЙ

АНОТАЦІЯ. Розглядаються методологічні особливості чуттєвої та ідеастичної ментальностей соціокультурних флуктуацій в історії теорій економічних систем. Причиною соціокультурних флуктуацій вважається тотальність симулякрів, що унеможливають відтворення засобами пануючої культури. Це призводить до зміни мислення і появи нових економічних теорій.

КЛЮЧОВІ СЛОВА: символічна єдність, соціокультурні флуктуації, чуттєва культурна ментальність, ідеастична культурна ментальність, симулякр, порногламур, цивілізаційний метод, фізична економія.

АННОТАЦИЯ. Исследуются методологические особенности чувственной и идеастической ментальностей социокультурных флуктуаций в истории теорий экономических систем. Причина социо-

культурных флуктуаций интерпретируется как тотальность симулякров, исключая возможность воспроизводства средствами доминирующей культуры. Вследствие этого изменяется мышление и возникают новые экономические теории.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: символическое единство, социокультурные флуктуации, чувственная культурная ментальность, идеастическая культурная ментальность, симулякр, порногламур, цивилизационный метод, физическая экономия.

ANNOTATION. Methodological peculiarities of sensual mentality under conditions of social and cultural fluctuations are considered from point of view of economic systems history. Those social and cultural fluctuations are caused by simulacrum generality, which makes impossible reproduction by means of dominating culture. That leads to changes in economic thinking and to emerging of new economic theories.

KEY WORDS: symbolic unity, social and cultural fluctuations, sensual cultural mentality, simulacrum, pornoglamour, civilization method, physical economics.

Постановка проблеми. В інтерпретації популярного американського економіста Стіва Роузфілда [1], культурорегульовані економічні системи являють собою дуальний полюс універсалістським саморегульованим ринковим системам, які наділені «ньютонівським ядром», де їх «причиновість ... не ускладнена.. культурою... Характер системи з культурними особливостями визначається привілеями та механізмами обов'язків... з результатів функціонування культурорегульованих систем завжди користають одні за рахунок інших» [1, с. 20]. Виникає думка, що на противагу саморегульованим, у культурорегульованих економічних системах існує поширена практика максимізації корисності позаекономічними методами, що передбачають примус і легітимізовані панівною культурою в її інституціональній оболонці. Однак, а чи не є універсалістська думка прихильників саморегульованих економічних систем продуктом особливого типу культури? І чи може бути, загалом, економічна теорія результатом соціокультурних флуктуацій цивілізаційного процесу світової історії?

Аналіз літературних джерел. У вже згаданій праці С. Роузфілда [1] висунуто ідею трансформаційного впливу культури на реальні економічні системи, що зумовлює ступінь їх відхилення від чистих економічних систем. І хоча більшість економістів у світі є адептами універсалістського підходу, серед них, мабуть, не знайдуться ті, хто заперечуватиме економічну думку як форму культурної ментальності (сферу свідомості, що працює як думка). Пітірім Сорокін у фун-

даментальній праці [2] показав, що культурна ментальність є внутрішнім боком змісту чуттєвої, ідеастичної та змішаної бідь-якої логіко-інтегрованої системи культури. Андрей Белий [3] розгорнув логіку пізнавальних процесів крізь призму символічної єдності змістів і форм. Жан Бодріяр [4] причиною культурного занепаду в соціально-економічному житті вважає розрив символічної єдності та поширення симулякрів. Порубіжним симулякром пануючої нині чуттєвої культури та відповідного типу соціально-економічної ментальності, на думку Жана-Марі Кубільє [5], виступає явище порногладу, що є, в свою чергу, провісником становлення у недалекому майбутньому нового типу логіко-змістової інтегрованої культури — ідеастичної, що зумовить появу нового мислення та нового розуміння природи економічного життя суспільства. Ментальні системи, як результати соціокультурних флуктуацій, охоплюють великі процеси світових цивілізацій, однак мають локальну природу виникнення внаслідок взаємодії людності і довкілля, і визначають як тип цивілізації (Ф. Фернандес-Арместо [6]), так і етногенез (Л. Гумільов [7]). Культурна ментальність, за А. Свідзинським [8], формується в умовах не спонтанного (позбавленого джерела, а отже — традиції), а стихійного порядку як ноосферне явище, синергійний ефект культурного процесу.

Постановка завдання. Спираючись на думку українських учених А. Чухна, А. Гальчинського та інших, автори ставлять перед собою завдання — виявити присутність елементів ментальності ідеастичної культури у сучасній економічній думці. Нами висунуто твердження, що носієм даного типу ментальності в інтелектуальному світі економіки є українська школа фізичної економії.

Виклад основного матеріалу. Цілісний образно-інтуїтивний світогляд античного мислителя, внаслідок закономірного процесу звуження об'єкта знання, інтелектуально диференціювався у множину точок зору. Точка зору породила науку, розвинувши метод. Методичні ряди оформлюють матеріал пізнання: завдяки введенню певного матеріалу в методичний ряд виникає об'єктивна емпірична дійсність, так звані об'єкти пізнання (речі у собі). Наукова теорія класифікує поняття про дійсність. Сферою науки є сфера застосування методологічних форм пізнання, які є похідні від змісту пізнання і його норми. Норма — це зв'язок пізнавальних форм. Через трактування форми як норми теоретичний розум стає практичним, а те, що диктується практичним розумом є цінним. Цінність — це досвід внутрішнього пережиття. Цінність ставить цілі, а цілі визначають норму. Норма і зміст є речі у собі: світ буття є світ змістів, де форма виступає як образ.

Доки змісти не опрацьовані в методичних формах, вони, будучи протиставлені нормі, виступають як хаос. Пропускаючи змісти крізь себе, переживаючи їх, людина дає хаосу індивідуальний порядок. Ми пізнаємо переживаючи, стверджує А. Белий, і таке пізнання називається творчість. Перший акт творчості — найменування змісту і перетворення його в річ, перетворення безформенності хаосу змістів у ряд образів, а цілісність тих образів становить людське «я». Образ, взятий із природи і преображений творчістю А. Белий трактує як символ. Там, де зростає індивідуалізм, можлива культура. Культура перетворює життя в матеріал, з якого творчість кує цінність. Культура, на думку А. Белого, керує наукою, створюючи об'єкти наукового дослідження. Відшуковуючи смисл, дослідник проходить визначені зони пізнання ніби певний ряд площин. Однак, смисл, на думку А. Белого, ніби «видавлюється» із нижчої площини у вищу: «Чистий смисл видавлюється із пізнавального ряду, утворюючи піраміду із методів ... піраміду пізнання, в основі якої лежить світ, що завис у порожнечі, або з'єднаний у своїй вершині символічною єдністю (цінністю) ... розкриття якої — у творчій діяльності» [3, с. 42]. А. Свідзинський [8] трактує культуру як процес самоорганізації ноосфери, що передбачає подолання зла творчістю. Людина стає творцем, коли вона має іманентне покликання або вищий обов'язок актуалізувати потенційно можливе, перед тим мінімізувавши невизначеність станів світу через акт вимірювання. Стихийний процес самоорганізації культури формує цінності відтворення і забезпечує відтворення цінностей, породжує базові ідеї практичної діяльності, спрямованої на подовження тягlosti буття у детермінованому часопросторі. Суспільства, розташовані на певній шкалі у відповідності із ступенем модифікації природного доквілля, Ф. Фернандес-Арместо називає цивілізаціями: «Я пропоную визначати цивілізацію як тип відносин із природним доквіллям, преображеним таким чином, щоб воно відповідало потребам людини» [6, с. 25]. Фернандес-Арместо наголошує, що розвиток проходить випадково, в межах, встановлених матеріальними потребами і силою волі. Хід історії не має порядку, причини недосяжні, а наслідки простежити неможливо. «Я не вірю в порядок і скептично ставлюся до розвитку», — пише дослідник [6, с. 24], а тому усі ті, хто вірить у прогрес, вміщує цивілізацію в його кінець. Але цивілізація — це актуальна даність, а не тойнівська «конечність». Суспільства не еволюціонують, стверджує Фернандес-Арместо, вони просто змінюються. Усе те спільне, що мають суспільства-цивілізації, — це програми систематичних взаємовідносин з при-

родою, або явище «антропосукцесії» Лева Гумільова. Ці явища виступають зовнішньою основою ідентичності та внутрішнім принципом культурної інтеграції.

Пітірім Сорокін визначає чотири інтеграційні типи елементів культури: 1) просторове сусідство; 2) асоціація під впливом зовнішнього фактора; 3) причинно-функціональна інтеграція; 4) логіко-змістова єдність [2, с. 35]. Два останні типи є тими засобами, що перетворюють світ у раціонально пізнавальні системи. Причинний метод, на думку П. Сорокіна, передбачає спрощення для виведення універсальної формули одноманітності. «Сутність логіко-змістового методу пізнання, — пише П. Сорокін, — полягає у знаходженні основного принципу («основи»), який пронизує всі компоненти, надає зміст і значення кожному з них і тим самим із хаосу розрізаних фрагментів творить космос» [2, с. 49]. Внутрішньою стороною логічно інтегрованої системи культури виступають впорядковані системи мислення, зіткані з елементів внутрішнього досвіду. П. Сорокін трактує їх як сферу розуму, цінності і смислу, і визначає як «культурну ментальність». Існують два чистих типи інтегрованої культури із власною ментальністю: ідеаційна та чуттєва. Носії чуттєвої ментальності сприймають дійсність органами почуттів, реагуючи на зовнішні подразники нервової системи. Прикладом такої ментальності може бути біхевіоризм. Для ідеаційної ментальності істинна реальність надчуттєва, нематеріальна, духовна і перебуває за межами видимостей. Чуттєва культурна ментальність поділяється на: активну, пасивну і цинічну. Перша передбачає тоталізацію контролю людини над зовнішнім світом, друга трактує середовище із позицій безперешкодного задоволення індивідуальних пристрастей. Чуттєва ментальність передбачає тілесну концепцію «Я», відкидаючи або нівелюючи вічні цінності та вічні імперативи. У чуттєвому світі матеріальне багатство, за словами П. Сорокіна, — альфа і омега комфорту; мотив наживи — ключовий імператив діяльності; шпенглерівський «грошовий спосіб мислення» — пануюча ментальність; наукові, художні, моральні і духовні цінності набувають мінової вартості; багатії заміщують аристократію. Прикладом домінування чуттєвого типу культури може слугувати Античність, а ідеаційної — Середньовіччя. Просвітництво ознаменувало собою новий цикл чуттєвої культури із відповідним типом ментальності, який пред'явив попит на систематизований досвід адаптації середовища до матеріальних потреб людини, до її чуттєвих насолод. Гуманізм, утилітаризм, лібералізм витворили політичну економію, що є довершеним інтелектуальним продуктом чуттєвої культури. Класики

політекономії ставили питання про пошук універсальних механістичних законів максимізації матеріального добробуту. Тобто, тоді цикл активної чуттєвої культури проходив мереживо біфуркацій, наближаючись до акматичної фази із наростаючими уявленнями абсолютизації ринку, зближенням фритредерів-фундаменталістів з анархістами у запереченні доцільності держави як зовнішнього середовища, яку має замінити ринок. Початок інерційної фази чуттєвої культури ознаменувався появою пасивної чуттєвої ментальності, що в інтелектуальній історії економіки відповідає «маржиналістській революції» з її рефлексіями мікросуб'єктної рівноваги, гомеостазу економічної системи, вальрасівським імплікаціями «чистої», «високої», тотально математизованої економічної теорії, «маршалівським хрестом» та паретівським оптимумом. Кульмінаційним проявом активної чуттєвої ментальності в економічній теорії можна вважати марксизм, а початком ідеалістичної, як збалансованим синтезом обидвох чистих форм, — німецьку історичну школу. Кейнсіанство включило державу у внутрішній простір економічної системи, залишивши природу єдиним середовищем відходів та ентропії. Інституціоналісти переважно намагалися моральні імперативи чуттєвої культури перевести в офіційну площину узаконеної обов'язковості.

Причиною культурних флуктуацій слід вважати соціоентропію, яка проявляється як симулякри — порожні знаки відтворення. Симулякр, на думку Ж. Бодріяра, виникає як розрив між позначником та його значеником; наприклад, розрив між такими інтерпретаціями: товар — це знак оперативного перетворення природи у цінність, гроші — знак еквівалентності споживної і мінової вартостей, зарплата — знак еквівалентності робочої сили тощо. Симулякр — це інфляція знаків внаслідок втрати референції. Ж. Бодріяр наводить приклад відриву грошового знака від суспільного виробництва, коли гроші стають предметом спекуляції і необмеженої інфляції. Гроші, за Ж. Бодріяром, — це перший товар, що набуває статусу знака і уникає споживної вартості: «Від цього моменту гроші виступають засобом дублювання системи обмінної вартості через видимий знак і таким чином дають змогу бачити ринок (а отже, й дефіцит) у його прозорості» [4, с. 49]. Говорячи мовою А. Белого, симулякр — це розрив символічної єдності, коли внаслідок флуктуації змісту образу і форми образу нівелюється лик етичної норми, який є символом буття вищого порядку. Подолання симулякра, налагодження референтності реалізується через бодріярівський механізм символічного обміну і смерті. На думку А. Белого, це найкраще видно у теології, коли символічна єдність

подає свою емблему (схему, через посередництво якої норма стає алегорією — зв'язком у свідомо вибраній і розташованій системі образів) відповідним просторам творчості. Так, у Християнстві, Бог-Отець — символічна єдність, Ісус Христос — форма віднайдення єдності, Святий Дух — зміст форми. Через трансформацію форми (Голгофа і Воскресіння Христа) реалізується соціокультурна флуктуація ідеастичної культури. В античній традиції, Аполлон — форма символічної єдності, Діоніс — її зміст. Тут помирає і воскресєє Діоніс, тобто флуктуація чуттєвої культури забезпечується трансформацією змісту символічної єдності. Основною особливістю симулякра є така імітація діяльності, яка унеможливає виробництво цінностей відтворення внаслідок підміни досвіду чуттєвим враженням. Прикладом такого симулякра чуттєвої культури Ж.-М. Кубільє називає порногламур — граничну стадію цинічної чуттєвої культури. В умовах девальвації змісту чуттєвої культури саме форма, ознака зовнішнього вигляду стає основним критерієм попиту, визначає граничну схильність до споживання. Порногламур — це симулякр емансипації чуттєвості з-під суспільного контролю. «Закон гламурності» — це прояв ентропії цінностей, коли «ексклюзивні речі губляться у натовпі своїх імітацій» [5, с. 16]. Порногламур (коли об'єктивізація чуттєвості у світі чоловіків кореспондує з перманентно імітуючою доступністю світу жінок) зумовлюється дисипативним характером розвитку культури внаслідок необхідності «спаювання найпростіших інстинктів з вищими потребами» [5, с. 43]. Історично порногламур завжди був початком кінця циклу чуттєвої культури із наступним реваншем у фазі підйому ідеастичної аскетично-ідеаціональної культури — сексуальна розпушта і сексуальне насильство серед римського нобілітету знаменували кінець античного світу і появу ідеастичного християнського Середньовіччя.

Якщо соціокультурні флуктуації невідворотні, то що ж може собою являти ідеастична ментальність в економічній теорії? Посилаючись на цитату Льюїса Г. Моргана, що настане час, коли людський розум зміцніє для панування над багатством, А. Гальчинський стверджує, що цивілізація, у якій розум запанує над багатством, останнім часом стає реальністю: «... логіка суспільного процесу розглядається як рух «людини в економіці» до «економіки в людині». Йдеться про розмежування двох методологічних конструкцій аналізу: а) методології способу виробництва; б) методології загальноцивілізаційного процесу» [9, с. 34]. Цивілізаційний метод, поруч із системним та еволюційним, на думку А. Чухна [10], є основним в еволюційній економічній теорії, яка

розглядає економіку як динамічну систему, яка зростає, розвивається та вдосконалюється. Економіка виступає як відкрита стаціонарна система, що обмінюється із природним середовищем енергією та ентропією. Індустріальна економіка особлива тим, що вона не адаптується під середовище, а сама адаптує середовище під свою мету. Постає питання про відтворювальні ресурси самого середовища і перспективу планетарної катастрофи, реквієму цивілізації — так виникає економічна теорія сталого розвитку, але це ще не ідеастична культура. Остання починається тоді, коли з'являється апеляція до іманентних духовних ресурсів розвитку; як стверджує Рене Генон: «цивілізації гинуть тоді, коли вичерпують свій духовний ресурс» [11]. Ідеастична культура економічного мислення починається із дискурсу можливості трактування економіки як самовідтворювальної системи, тобто такої, яка ресурси свого розвитку містить у собі самій, а не в середовищі довкілля, або ж включає природу у свою структуру як, наприклад, фізична економія. Якщо економіст розуміє економію як науку максимізації корисності — перед нами адепт чуттєвої культури; якщо ж завдання економіки — забезпечення відтворення життя — він носій ідеастичної ментальності. Представниками ідеастичної ментальності активно-ідеаціональної культури є прихильники фізичної економії. Субстанція вартості у М. Руденка [12] гранично витіснена у простір символічної єдності. Відтворення життя — функція Бога у господарській діяльності людей. Гроші — міновий знак споживної вартості, а референтний знак — злаки, енергія прогресу, уречевлене світло Світової Монади, що унеможливило симулякри культурного занепаду, натомість забезпечує потуп Логосу, передусім — духовний розвиток.

Висновки. Нами було показано, що культурний процес зумовлений творчістю іманентного образотворення із подальшою дифузією цінностей досвіду пережиття та їх мімізисом у відтворювальній діяльності людей. Передумовою соціокультурної флуктуації є перетворення акту мімізису в акт імітації із вихолощенням змісту та емансипацією форми (знака) як симулякр. Зміна пануючого типу культури зумовлює зміну способу мислення і способу життєдіяльності; у просторі суспільства — трансформацію і транзицію економічних систем та появу нових інтелектуальних рефлексій в економічній теорії. Зокрема, в українській економічній думці прикладом становлення ідеалістичного типу культурної ментальності можна вважати еволюційну економічну теорію, а прикладом активно-ідеаціональної культурної ментальності — фізичну економію.

Література

1. *Роузфілд Стівен*. Порівнюємо економічні системи. Культура, багатство і влада в XXI столітті / С.Роузфілд. — К.: КІС., 2005. — X, 370 с.
2. *Сорокин П.А.* Социальная и культурная динамика / П.И.Сорокин. — М.: Астрель, 2006. — 1176 с.
3. *Белый А.* Символизм как миропонимание / А. Белый. — М.: Республика, 1994. — 528 с.
4. *Бодрияр Ж.* Символічний обмін і смерть / Ж. Бодрияр. — Львів: Кальварія, 2004. — 376 с.
5. *К'юбільє Ж.-М.* Порногламур / Ж.-М.К'юбільє. — К.: Видавництво Соломії Павличко «ОСНОВИ», 2009. — 175с.
6. *Фернандес-Арместо Ф.* Цивілізації / Фелипе Фернандес-Арместо; пер. с англ. Д.Арсеньєва, О.Колесникова. — М.: АСТ: АСТ МОСКВА, 2009. — 764, [4] с.
7. *Гумилев Л.Н.* Этногенез и биосфера Земли / Л.Н.Гумилев. — М.: ООО «Издательство АСТ», 2001. — 560 с.
8. *Свідзинський А.В.* Синергетична концепція культури / А.В.Свідзинський. — Луцьк: ВАТ «Волинська обласна друкарня», 2009. — 696 с.
9. *Гальчинський А.С.* Економічна методологія. Логіка оновлення: Курс лекцій / А.С. Гальчинський. — К.: «АДЕФ-Україна», 2010. — 572 с.
10. *Чухно А.А.* Твори: У 3 т. Т 3: Становлення еволюційної парадигми економічної теорії. / А.А.Чухно. / НАН України, Київ. нац. ун-т ім. Т.Шевченка, Наук.-дослід. фін. Ін.-т при м-ві України. — К., 2007. — 712 с.
11. *Генон Р.* Восток и Запад = Orient et Occident / Рене Генон; [пер. с фр. Т.Б.Любимова]. — [М.]: Беловодье, 2005. — 240 с.
12. *Руденко М.* Енергія прогресу. Нариси фізичної економії / М.Д. Руденко. — Тернопіль: Джура, 2005. — 412с.

Статтю подано до редакції 16.07.11 р.

УДК 658.589

М.А. Михайлюк, канд. екон. наук,
доцент кафедри політичної економії
обліково-економічних факультетів,
ДВНЗ «КНЕУ імені Вадима Гетьмана»

ІННОВАЦІЙНІСТЬ ПРЕДМЕТА ДОСЛІДЖЕННЯ СУЧАСНОЇ ПОЛІТИЧНОЇ ЕКОНОМІЇ

АНОТАЦІЯ. У статті розглядаються проблеми інноваційних підходів до розширення предмету дослідження сучасної політичної економії з огляду на диверсифікацію наукового сприйняття нових поглядів, уявлень, цілей, завдань та перспектив її майбутнього розвитку. Як методологічна основа розуміння економічних дисциплін, сучасна політична економія розширює обрії свого теоретичного впливу, вдало адаптує до викликів глобалізованого світу.